

ІСТОРІЯ В ОСОБАХ

І. І. ТЮРМЕНКО (Київ)

Іван Огієнко — головуповноважений уряду УНР (листопад 1919 - жовтень 1920 рр.)

Українська революція 1917—1920 рр. стала ще однією історичною віхою у відродженні української державності. Біля її витоків стояв і Іван Іванович Огієнко (1882—1972) — учений, педагог, громадський, релігійний і державний діяч. Його перу належить понад тисяча наукових праць з мовознавства, славістики, культурології, літературознавства, філософії тощо. Досконало оволодівши старогрецькою і староеврейською мовами, він увійшов в історію свого народу як перекладач Біблії українською мовою. Найяскравіше талант і організаторські здібності І. Огієнка виявилися в Українській революції — спочатку як міністра освіти, пізніше — міністра ісповідань і нарешті Головуповноваженого уряду УНР періоду Директорії. Саме на останній посаді найбільше реалізувалися його задуми. З першого й до останнього дня визвольних змагань він був активним діячем-державником, якого не покидала надія на успіх української справи.

Доба Головуповноваженого уряду УНР ще не знайшла всеохоплюючого висвітлення в літературі. Цей період обминули своєю увагою Н. Полонська-Василенко, П. Мірчук, М. Стахів¹. Досить побіжно про існування Головуповноваженого управління розповідають у своїх спогадах О. Доценко та І. Мазепа².

Сучасна українська історіографія тільки починає аналізувати та належним чином оцінювати цей період в історії боротьби за відновлення української державності 1917-1920 рр.^{3,5}

Свого часу бажання заповнити історіографічну прогалину цього періоду діяльності УНР спонукало І. Огієнка до написання спогадів. Ставлячись до цієї роботи дуже серйозно, він намагався викласти хронологічну канву подій згідно з документами, які ретельно збирав упродовж усього революційного часу. Його особистий архів містив різнопланові документи: протоколи, накази, акти, доповідні записки, особисті листи, газетні публікації, фотографії тощо. Вчений, зокрема, намагався започаткувати архів і при Кам'янець-Подільському університеті. З цією метою він звернувся до членів уряду, визначних політичних і культурних діячів з проханням надіслати до бібліотеки особисті фотографії та автобіографії, написані власноручно. Частина цих матеріалів зберігається у фонді (№ 1429) Канцелярії Директорії УНР ЦДАВО України. Нам пощастило віднайти відповідні документи О. Безпалка, В. Клепачевського, І. Котеленця, І. Косенка, А. Лівицького, М. Литвиненко-Вольгемут, Ф. Макаренка, О. Мицкжа, І. Огієнка, В. Сальського, П. Холодного та ін.⁶

Після евакуації уряду УНР з території України у 1920 р. І. Огієнко залишив частину документів у Кам'яній-Подільському, забравши з собою найважливіші. Ним було вивезено сім папок особистого архіву. Переїзд вченого до Варшави змусив його передати документи у 1925—1926 рр. на тимчасове зберігання до бібліотеки НТШ у Львові⁷. 1935 р. І. Огієнко зве-

рнувся до директора бібліотеки І. Кревецького з проханням повернути йому надіслані матеріали⁸, але отримав лише частину їх. Із занепокоєнням прохав він "в ім'я наукової правди" розшукати всі документи, бо їх відсутність ускладнює працю над спогадами⁹. Учений прагнув, щоб кожна подія, кожен факт були документально підтверджені.

Своє розуміння подій, їх хронологічну канву й аналіз І. Огієнко виклав у низці своїх праць¹⁰. Що ж до його державницької діяльності, то вона широко й багатогранне висвітлена в документах фонду "Головуповноваженого уряду УНР" (ф. 1131) ЦДАВО України, в якому зберігаються журнали засідань Комітету та Ради при Головуповноваженому, протоколи фінансової, персональної та військової комісій, санітарного комітету за листопад 1919 — червень 1920 рр. Чималу цінність має особисте листування Головуповноваженого, його накази, документи про стосунки з польською владою, донесення про загальний рівень збитків, завданих нею в Кам'янці-Подільському, аналітичні огляди політичного та економічного становища тощо. Опрацювання документів зазначеного фонду дає право автору статті стверджувати, що ці матеріали — частина зібраного І. Огієнком архіву, який, за його спогадами, було втрачено. Означена збірка документів значно доповнюється фондами "Канцелярія Директорії уряду УНР" (ф. 1429) та "Державна Канцелярія Ради Народних Міністрів" (ф. 1065) того самого архівосховища, а також матеріалами тогочасної періодичної кам'янець-подільської преси.

Перш ніж перейти до висвітлення питання про діяльність І. Огієнка на посаді Головуповноваженого уряду УНР, коротко проаналізуємо його погляди щодо уроків Української революції. Перебуваючи в еміграції, він багато розмірковував про події, які бачив "власними й зрілими очима", про людей, які сприяли катастрофі, проводячи розкладницьку політику в ім'я особистої користі й лицемірно прикриваючись інтересами України". Роздуми про минуле примусили І. Огієнка взятися за осмислення історичного досвіду та аналіз причин, що призвели до поразки.

В цьому контексті надзвичайно важливими є думки вченого про ступінь готовності української спільноти до революції та її здатність адекватно сприймати комуністичні гасла. І. Огієнко, як безпосередній свідок і учасник тих подій, підкреслював, що підготовка до національно-визвольної боротьби в Україні була недостатньою. Саме з цієї причини українське суспільство фактично не було готове не тільки до організації революційних дій, а й до їх сприйняття. Революція "почалася і творилася в Росії.., а в Україну неслася не Революція, а вже революційні накази"¹².

Однією з головних причин невідповідності української спільноти до революції вчений вважав відсутність сильних політичних партій, нечисленність національної інтелігенції та низький рівень її суспільно-політичної свідомості. Важливим чинником, на його погляд, була відсутність належної підтримки Української революції з боку народних мас. Навіть такі діячі, як М. Грушевський та С. Петлюра (останнього І. Огієнко назвав "військовим двигуном" революції, з яким "ототожнюється ідея української державності"), своїми ідеями захоплювали головним чином інтелігенцію. "Широкий народ, — писав він, — розумів мало, бо був малосвідомий".

Далася взнаки, як підкреслював учений, і відсутність української політичної "виробленої традиції". Українська еліта, яка була тісно пов'язана з російською, по суті копіювала російські гасла та російський досвід. "Свої виробленої "революційної" ідеології, — зазначав І. Огієнко, — на початку не було. А коли й була, то тільки в думках небагатьох осіб". За таких умов не могла виникнути ніяка інша ідеологія державного устрою —

тільки автономія. Це, на тверде переконання вченого, віддзеркалювало зародкову форму державницької свідомості українського суспільства, уособленої в діяльності Української Центральної Ради (УЦР) початкового періоду¹³. Варто нагадати, що думку про незрілість українського загальнодемократичного процесу підтримують такі сучасні дослідники Української революції, як Т. Гунчак, О. Дем'янюк, Л. Радченко, О. Реєнт, В. Рум'янцев та ін.¹⁴

І. Огієнко неодноразово підкреслював, що головна суперечність політичної орієнтації уряду УЦР полягала в неадекватному застосуванні соціалістичних гасел до національного ґрунту. Недовершеність національної частини програм, переобтяження їх надмірним декларуванням утворили таку ідеологему, яка не давала можливості виробити концепцію власного державно-політичного розвитку. І. Огієнко відкидав програми, орієнтовані на автономний чи федеративний устрій України, і не поділяв затримки у вирішенні соціальних питань. Особливо серйозним прорахунком Української революції він вважав незадовільне вирішення проблем землекористування. "Центром усього питання відразу ставала земля. Центральна Рада якраз із цим питанням найбільше воловодилась і відтягала". Зволікала з його вирішенням і Директорія УНР, що змусило І. Огієнка підписатись у червні 1919р. під меморандумом з метою привернення уваги С. Петлюри до щонайшвидшого розв'язання земельних проблем¹⁵.

І. Огієнко був свідомий того, що першочергового значення для українського народу набувало вирішення соціальних завдань. "Усі були замучені безконечною війною, яку на своїх плечах ніс головно безправний народ. І цей "простий народ" легко і довірливо пішов за комуністичними гаслами, які він добре розумів"¹⁶. Така думка вченого співзвучна з висновками Б. Андрусишина, який підкреслює, що більшовики змогли сповна скористатися своїм шансом через те, що врахували саме соціальний фактор¹⁷.

І. Огієнко з прикрістю зазначав, що українська влада, яка "вела безконечні абстрактні соціалістичні експерименти", так і не змогла створити надійну соціальну опору Українській революції. Народ пішов за більшовиками тому, що вони пообіцяли йому землю, а прошарок українських власників став ворожим до ідеї української самостійності через те, що їх було оголошено буржуазними елементами. Пізніше за останніми від революції відійшли і заможні селяни. Таку досить реальну оцінку припущених помилок було висловлено І. Огієнком ще у 20-х роках в рецензії на працю В. Андрієвського "З минулого". Він, зокрема, писав: "Вся українська влада потроху валилася через невідповідність свою до соціального складу свого народу... І сталася найстрашніша трагедія, може, за все життя нашого краю: і був свій уряд, і була самостійна Україна, але уряд цей "висів в повітрі", бо не спирався ні на жодні реальні і сильні верстви свого народу"¹⁸. Сучасні дослідники також дотримуються тієї думки, що на кінець 1917 р. соціальна база Української революції значно звузилася, а захоплення соціалістичними гаслами загнало її в глухий кут¹⁹.

До причин поразки Української революції І. Огієнко відносив і відсутність налагодженого державного апарату на місцях²⁰. Але найголовнішою втратою революції, на його тверде переконання, стало відсторонення української церкви від державотворчого процесу, її протиставлення державі він вважав "комуністичним насиллям" і наголошував, що політика українських урядів стосовно церкви нічим не відрізнялася від більшовицьких програм²¹.

Учений розумів, що успіх розпочатих національно-політичних перетворень цілком залежав від підтримки широкими верствами населення

Української революції. Але саме це не було належним чином враховано українськими урядами. І. Огієнко був абсолютно правий, коли писав, що національні ідеї мають не лише ґрунтуватися на сильній соціально-економічній політиці, а й бути зрозумілими народу. Відірваність верхівки українського проводу від народних мас виявилась у незадовільній політико-ідеологічній роботі українських партій поміж широкими верствами населення. Повною протилежністю була політика більшовиків, які виграли справу завдяки виробленню продуманої наступальної ідеологічної доктрини, що фактично успадкувала імперські традиції "єдиної, неподільної, панівної" Росії, а обман і насилля зробила "головними двигунами комунізму". Через відсутність належним чином організованої українськими урядами ідеологічно-пропагандистської роботи народні маси так і не змогли усвідомити, що українські уряди "були правдивими європейцями і обману й насилля в своїй праці не вживали" ²².

У цьому контексті великого значення набуває діяльність І. Огієнка на посаді Головуповноваженого уряду УНР. Необхідність введення цієї посади була зумовлена як складністю загального воєнно-політичного становища, так і загостренням внутрішньої кризи в уряді Директорії. Наступ денікінців та більшовиків, окупація Польщею українських земель змусили прийняти рішення про його евакуацію з території України та розпуск усіх урядових структур. По суті це означало капітуляцію української влади, бо втрачалася територіальна ознака державності. На засіданні Ради народних міністрів (РИМ), що проходило 15 листопада 1919 р. під головуванням С. Петлюри, розглядались нагальні питання, пов'язані зі становищем на фронті та необхідністю негайної евакуації уряду. Після доповіді Голови комісії з розробки плану евакуації було прийнято рішення про призначення І. Огієнка Головуповноваженим уряду УНР на території, зайнятій поляками ²³. Хоча процес українського державотворення у період Головуповноваженого управління і був обмеженим у політичному відношенні польською окупаційною владою, а в адміністративному — територією м. Кам'янця-Подільського та Кам'янець-Подільської області, саме існування українських органів влади на цілий рік затримали фізичний розпад української державності. На схилі літ І. Огієнко досить патетично писав про це: "Усі міністри кидали Україну. Погодився тільки один міністр ісповідань — проф. Іван Огієнко... — до жодної партії не належить, він тільки учений і буде боронити Україну перед поляками до кінця! Він згоден віддати життя своє за Україну..." ²⁴. Поглиблене вивчення питання показало, що це не було вихвалянням чи самозамилюванням. Його слова відповідали реальному стані речей.

Згідно з постановою РНМ від 15 листопада 1919 р., в обов'язки І. Огієнка входило опікування всіма громадянами, які залишилися на цій території, Українським Червоним Хрестом, шпиталями та хворими, збереження державного майна тощо. Постанова РНМ від 16 листопада 1919 р. надавала йому права контролю за державними установами та розпорядження коштами Державної Скарбниці. І, нарешті, постановою РНМ від 14 лютого 1920 р. І. Огієнко призначався Головуповноваженим уряду УНР "у всіх справах перенесення центральних установ за лінію польського фронту" ²⁵. Загалом надана йому "повноважність" сприяла створенню на території Кам'янця-Подільського та прилеглих земель своєрідної форми державної влади, що дістала назву Головуповноваженого управління уряду УНР. Фактично це був державний осередок, який репрезентував український уряд на окупованій поляками території.

Імовірно, що сам С. Петлюра спочатку не надавав суттєвого значення формі Головуповноваженого управління. Проте з часом, коли І. Огієнко

відновив апарат влади і не тільки повернув на роботу урядовців, якими був переповнений Кам'янець-Подільський, а й почав активно займатися створенням військових формувань, ставлення Головного Отамана різко змінилося. Певною мірою цьому сприяли й донесення, що йшли до С. Петлюри від представників різних партій і центральних урядових структур²⁶. Безперечно, С. Петлюра боявся державного заколоту, бо сам факт відновлення державних структур на території України створював для цього прецедент. Щоб мати уявлення про характер управління І. Огієнка та його ставлення до центрального апарату влади, в Кам'янець-Подільський приїжджали особистий ад'ютант С. Петлюри О. Доценко, міністри А. Лівіцький та І. Мазепа.

Зустрічаючись з польським комісаром А. Мінкевичем, А. Лівіцький та І. Мазепа погодилися з його пропозицією про необхідність обмежити функції посади Головуповноваженого. І. Огієнко добре розумів причини перестороги центрального уряду, але намагання звести його статус до рівня "Головуповноваженого по справах перенесення центральних українських установ за лінію фронту" було не тільки образливим з огляду на його відданість Україні і чесну службу, а й не давало можливості плідно працювати, обстоюючи інтереси УНР. Про це, власне, і писав І. Огієнко в листі до Головного Отамана від 12 березня 1920 р., прохаючи відновити його попередні повноваження чи надати демісію²⁷. Про недовірливе ставлення Голови Директорії до Головуповноваженого уряду УНР розповідає й сам І. Огієнко у спогадах про приїзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського. В особистій розмові з ним Петлюра дещо конкретизував причини такого ставлення. "Іще вчора я йнакше думав, але швидко переконався тут в іншому і почув про Вашу державну працю багато такого, чого давніше в Варшаві не знав, і що змушує мене тепер в імені України сердечно Вам подякувати..."²⁸.

Треба віддати належне І. Огієнку, який не перебільшував повноважень наданої йому влади, не протиставляв створений ним державний апарат центральному управлінню, не займався провокуванням конфліктних ситуацій. Навпаки, як свідчать протоколи засідань Комітету при Головуповноваженому уряду УНР та журнали засідань РНМ, І. Огієнко всі питання, що виходили за межі його компетенції, передавав на розгляд, вирішення та затвердження до РНМ і стежив, щоб усі прийняті рішення не порушували чинне законодавство УНР²⁹. Залишаючись членом РНМ, він, за нашими підрахунками, лише впродовж 1920 р. близько 130 раз брав участь у її засіданнях, а з доповідями, заявами, звітами виступив мало не 70 раз³⁰. Затверджений 13 вересня 1920 р. заступником голови РНМ, І. Огієнко очолив та провів з вересня до середини жовтня 1920 р. близько 30 її засідань³¹.

Негативно поставився І. Огієнко до Української Національної ради, створеної на початку січня 1920 р. Цей політичний орган відкрито виступив проти уряду, поставивши своїм завданням оголосити владу С. Петлюри поза законом. До складу Національної ради входили представники всіх політичних партій, що знаходились у Кам'янці-Подільському. І. Огієнко підкреслював, що своєю діяльністю вона лише послаблювала позиції української влади в місті, тому була тільки "на руку полякам". Не приймав він і досить поширену поміж політичними діячами практику інтриг і доносів. Він вважав, що це "не було в інтересах української справи", створювало ворожнечу у відносинах, недовіру один до одного. Власне таку деструктивну діяльність політичних партій та їх деяких лідерів І. Огієнко вважав однією з негативних тенденцій Української революції.

Як уже зазначалося, коло повноважень Головуповноваженого уряду УНР було визначене пакетом документів, що уточнювали функції як по-

сади, так і адміністративного управління. Головуповноважений уряду УНР вважався представником вищої влади, який звільнявся і призначався на посаду Головою Директорії по представленню РНМ. Він мав права міністра по окремих галузях державного життя (освіти, ісповідань, фінансів, юстиції), а свої обов'язки виконував за допомогою товаришів Головуповноваженого, губернських і повітових представників при польській владі та Управління Головуповноваженого. Усі кадрові зміни в останньому, а також призначення на посаду представників губернського і повітового органів влади були в компетенції лише І. Огієнка³².

Головуповноважений мав також особистий грошовий фонд, який зріс з 30 млн грн. у листопаді 1919 р. до 50 млн крб. за станом на січень 1920 р. Ці гроші призначались "на видатки державного значення по переведенню всіх доручених йому справ у сферу наданих повноважень"³³. І. Огієнко складав кошторис прибутків і видатків, мав право відкривати кредити й затверджував видаткові відомості не тільки свого управління, а й усіх українських інституцій на підлеглий йому території, керував асигнованими в його розпорядження державними коштами. Правоздатність Головуповноваженого уряду УНР, підкріплена певною економічною базою, підносила статус як посади, так і створеного ним апарату управління.

Одним з головних напрямів діяльності І. Огієнка на посаді Головуповноваженого було збереження і, по можливості, відновлення державного управління на території, зайнятій поляками. На порядок денний постали такі найголовніші завдання: заспокоїти населення, збентежене виїздом уряду, запобігти паніці, відпрацювати політичну лінію спілкування з поляками, захистити українське населення від посягань окупаційної польської влади, зберегти апарат управління, налагодити його роботу, не допустити розкрадання й розбазарювання державного майна, "прогодувати армію незабезпечених урядовців" та багато інших нагальних проблем.

Законодавчим органом, своєрідним парламентом на території, окупованій поляками, став Комітет при Головуповноваженому уряду УНР, який було створено, згідно з постановою РНМ від 15 листопада, відразу по завершенні центрального апаратом влади Кам'янця-Подільського. На 1-му і 2-му засіданнях Комітету, що відбулися 16 листопада, було визначено його склад та основні напрями діяльності³⁴.

Оформлення організаційної структури Комітету було пов'язане з "Регуляміном" (регламентом. - / Т.) засідань Комітету, прийнятим за основу на позачерговому засіданні 13 грудня 1919р. Майже впродовж місяця до "Регуляміну" ще вносилися поправки, тому в остаточному варіанті його було затверджено 2 січня 1920 р. Згідно з цим документом, Головуповноваженому уряду УНР надавалося право очолювати Комітет і керувати на його засіданнях. Представники міністерств, державної інспектури, державної канцелярії, державного контролю, "які рівно поставлені Міністерством відповідно до змісту повноважень, наданої урядом УНР п. Міністрові Огієнкові з дня 15/ХІ 1919 р.", мали право вирішального голосу, що поширювалося також на референтів окремих відділів управління Головуповноваженого та голову фінансової комісії. Інформаційно-дорадчий голос мали фахівці, які в міру потреби запрошувалися Головуповноваженим на засідання Комітету³⁵.

Поряд з цим практика відхилення Головуповноваженим постанов Комітету створила прецедент для з'ясування положень про правове становище Комітету при Головуповноваженому уряду УНР, його ставлення до Головуповноваженого і навпаки. Для з'ясування спірного питання було створено спеціальну комісію, яка визначила статус Комітету як "рішального рівнозначно з Головуповноваженим", а не лише інформаційно-до-

радного органу влади³⁶, що, певною мірою, вело до обмеження повноважень Головуповноваженого. Однак, як засвідчив аналіз документів, І. Огієнку вдалося знайти необхідний баланс для налагодження нормальних ділових стосунків, уникаючи гострих суперечок і протиріч.

До Комітету ввійшли представники від різних міністерств і центральних державних установ, що залишилися в Кам'янці-Подільському після евакуації уряду. Склад Комітету не був постійним — він змінювався й оновлювався впродовж свого існування. На основі дослідження архівних матеріалів нам вдалося встановити склад Комітету, сформованого 16 листопада 1919р. До нього ввійшли представники від центральних державних установ, а саме: від Міністерства фінансів — К. Ковалевський, Головного управління військово-морського флоту — старший лейтенант Мандрика, Міністерства єврейських справ — Я. Крайз, Міністерства земельних справ — М. Байер, військового Міністерства — П. Ліхачевський, особистої канцелярії голови РНМ — І. Боцюрко, Міністерства юстиції — М. Тимошок, Міністерства народного господарства — О. Городецький, представник Канцелярії Директорії — О. Чубук-Подільський, Міністерства шляхів — В. Дерев'янка, референт преси і інформації — І. Косенко, Міністерства пошти і телеграфів — О. Сіак, Державного контролю — М. Парфененко, Міністерства праці — С. Стебельський, Державної канцелярії — В. Оніхімовський, Міністерства освіти — М. Сіماشкевич, Головного управління генерального штабу — Артеменко, Міністерства ісповідань — А. Маричів, Міністерства внутрішніх справ — В. Тенянка, Міністерства народного здоров'я та опікування — М. Яковенко, Державної інспектури — М. Теліжинський, Міністерства закордонних справ — В. Д'яконенко, К. Нішіменко. До Комітету також увійшли референт Міністерства фінансів Андрусенко, референт військових справ — Ф. Колодій, голова фінансової комісії при Головуповноваженому уряду УНР — П. Руткевич та ін.³⁷ На розгляд Комітету виносилися найтерміновіші питання соціально-економічного, політичного, адміністративного, культурно-освітнього характеру. Для докладного вивчення особливо значущих проблем створювались комісії з представників Комітету³⁸.

З моменту створення Комітету, тобто з 16 листопада 1919 р., до тимчасового припинення його діяльності було проведено 45 засідань³⁹. У зв'язку з відновленням праці державних центральних установ останнє засідання Комітету відбулося 24 квітня 1920 р., проте його не було скасовано, а лише реорганізовано в Раду, що зберігала функції й повноваження Комітету при значному зменшенні свого складу.

Перебуваючи на посаді Головуповноваженого уряду УНР, І. Огієнку намагався реалізувати і власну програму адміністративного управління, що базувалася на засадах колегіальності та принципі демократизму. Поряд з Комітетом він створив структуру виконавчої влади, якою стало Управління при Головуповноваженому, що складалося з галузевих відділів та громадсько-політичної ради. В структуру Управління було введено й референтури, які репрезентували розформовані міністерства.

Колегіальні функції в Управлінні при Головуповноваженому уряду УНР виконувала громадсько-політична рада. Коло питань, на вирішення яких поширювались її повноваження, до речі, як і сфера діяльності Головуповноваженого уряду УНР, характеризувалось різноплановими проблемами суспільно-громадського і міського значення. В її компетенції, зокрема, були питання контролю політичного становища території, зайнятої польським військом; налагодження способів посередництва між урядом УНР та закордонними організаціями, ознайомлення з матеріалами, що передавалися з-за кордону; вирішення справ, пов'язаних із наданням

м. Кам'янцю-Подільському статусу тимчасової столиці УНР, а саме: охорона майна, ліквідація центральних установ, опікування урядовцями, вирішення всього комплексу проблем внутрішнього міського характеру: адміністративно-санітарних, громадської опіки, торгівлі, промисловості, шляхів, комунікації, війська, фінансів, судочинства⁴⁰.

Рада Головуповноваженого складалася з колегії радників. Це були доповідні урядовці управління, громадські діячі, представники контролю. До її структури І. Огієнко запровадив фінансову, військову, санітарну комісії, особисту канцелярію⁴¹. Така організація, на його погляд, надала раді "характеру державного й більше ділового"⁴².

У спільній справі по збереженню державної влади в умовах польської окупації І. Огієнко з притаманним йому тяжінням до централізму намагався об'єднати представників різних політичних течій і партій (по одному з кожної) та представників національних меншостей. Тому до ради ввійшли представники від соціал-демократів, соціал-революціонерів, соціалістів-федералістів, соціалістів-самостійників, народно-республіканської, трудової та партії хліборобів-демократів. Серед членів ради були М. Корчинський, В. Голубович, І. Липа, С. Баран, І. Кобза, М. Білінський та ін.⁴³ І. Огієнко рішуче відкидав партійний принцип, за яким будувалася діяльність як уряду УЦР, так і уряду Директорії. Лише в об'єднанні він бачив перспективу політичного розвитку української державності та її майбутнє.

(Далі буде)

¹ Полонська-Василенко Н. Історія України. Від середини XVII століття до 1923 року. У 2 т. - К., 1992. - Т. 2. - С. 537-539; Мірчук П. Українська державність 1917-1920. - Філадельфія, 1967. - 400 с.; Стахів М. Україна в Добі Директорії УНР. У 7 т. - США: Українська науково-історична бібліотека в Скретоні, 1966. - Т. 7. - 431 с.

² Див.: Доценко О. Літопис української революції. Матеріали і документи до історії Української революції 1917-1922. - К., Львів, 1923. - Т. 2. - Кн. 4. - С. 319; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921. Кам'янецька доба — Зимовий похід: в 3 т. — Прага, 1942, 1943.

³⁻⁵ Ляховський В. П. Фонд Головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі як джерело дослідження заключного стану визвольних змагань 1917-1921 рр. // Студії з архівної справи та документознавства: Т. 3. - К., 1998. - С. 101-114; Яблонський В. М. Директорія УНР: Формування засад української державності в 1918-1920 рр.: Автореферат... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський університет імені Тараса Шевченка. — К., 1998. — С. 13.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 1429, оп. 2, спр. 35, арк. 1-62.

⁷ Центральний державний історичний архів, м. Львів (далі — ЦДІА, м. Львів), ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 74.

⁸ Там же, ф. 309, оп. 1, спр. 952, арк. 47.

⁹ Там же, спр. 1001, арк. 50; ф. 362, оп. 1, спр. 358, арк. 74.

¹⁰ Див.: Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва. Наша культура. - 1936. - № 1. - С. 64-72; № 3. - С. 233-237; № 6. - С. 321-331; № 7. - С. 554-557; № 8-9. - С. 628-636; № 10. - С. 710-712; 1937. - № 8-9. - С. 321, 334; Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. — Вінніпег, 1968. — 94 с.

¹¹ Огієнко І. Світлій пам'яті Івана Липи. 1919-1923 // Наша культура. — 1937. — Кн. 8-9. - С. 328.

¹² Огієнко І. Рятуння України. — С. 3.

¹³ Там же. - С. 14.

¹⁴ Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії. — К., 1993. — С. 82; Див.: Дем'яненко О. М. Лютьнева революція та становлення національної державності (9 лют. 1917 — січ. 1918 рр.). Автореф. ... дис. канд. іст. наук: 07.00.01 // Київський державний університет імені Тараса Шевченка. - К., 1995. — С. 12; Рєнт О. Проблеми реалізації української державницької ідеї в часи визвольних змагань (1917-1921 рр.) // Незалежність України: історичні витоки та перспективи. Матеріали науково-практичної конференції 22 серпня 1996 р. - К.: Інститут історії НАН України, 1997. - С. 49; Рум'янцева В. О. Українська державність: 1917-1922 рр. (форми і проблеми розбудови). — Харків, 1996. — С. 27.

¹⁵ Огієнко І. Рятуння України. — С. 5; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921. Кам'янецька доба — Зимовий похід. — Т. 2. — С. 7.

¹⁶ Огієнко І. Рятуння України. — С. 5.

- ¹⁷ Див: Андрусишин Б. У пошуках соціальної рівноваги. Нарис з історії робітничої політики українських урядів революції та визвольних змагань 1917-1920 рр. — К.: Федерація професійних спілок України, 1995. — С. 13.
- ¹⁸ ЦДА, м. Львів, ф. 402, оп. 1, спр. 8, арк. 117, 118.
- ¹⁹ Див: Кривошей Г. Ф. Етносоціальна база Української революції (березень 1917 — лютий 1918 рр.). Автореф. ... дис. канд. іст. наук: 07.00.01 // Запорізький державний університет. — Запоріжжя, 1997. — С. 13, 16, 17, 18.
- ²⁰ ЦДА, м. Львів, ф. 402, оп. 1, спр. 8, арк. 121.
- ²¹ Огієнко І. Рятуння України. — С. 6, 7.
- ²² Там же.
- ²³ ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 4, арк. 25.
- ²⁴ Огієнко І. Рятуння України. — С. 17.
- ²⁵ ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 21, арк. 3.
- ²⁶ Там же, ф. 1429, оп. 2, спр. 92, арк. 10 зв.
- ²⁷ Там же, спр. 33, арк. 6 зв.
- ²⁸ Огієнко І. Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920 р. Уривок споминів // Наша культура. — 1936. — № 5. — С. 330.
- ²⁹ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 13 а, арк. 13, 15, 23; спр. 53, арк. 4, 50, 51, ПЗзв., 135, 146; Хроніка // Наш шлях. — 1919. — 3, 4 грудня. — Ч. 9, 10.
- ³⁰ Підраховано автором за: ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 34, арк. 4-4 зв., 7-11, 12-12 зв., 17-20, 21-21 зв., 24-24 зв., 25-26, 27-28, 30, 32, 33-33 зв., 34-36; спр. 35, арк. 53, 54; ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 1-Ю, 42, 50-55, 59, 65, 67, 70-78, 81-83, 85, 87, 88, 93, 95-109, 111, 113-115, 117-119, 122-124, 127-135, 138, 143-147, 158, 159-161, 163, 164-177.
- ³¹ Підраховано автором за: ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 114—143; Там же, ф. 1065, оп. 4, спр. 26, арк. 20.
- ³² ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 32, арк. 17-18 зв.
- ³³ Там же, ф. 1429, оп. 2, спр. 7а, арк. 7.
- ³⁴ Хроніка // Наш шлях. — 1919. — 30 листопада. — Ч. 7. — С. 1.
- ³⁵ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 13 а, арк. 24.
- ³⁶ Там же, ф. 1131, оп. 1, спр. 2, арк. 139 зв., 148-148 зв.
- ³⁷ Систематизовано автором за: ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 4, арк. 2-31; спр. 19, арк. 4 зв. — 5, 53-53 зв.; ф. 1429, оп. 2, спр. 13 а, арк. 12, 13, 15.
- ³⁸ Там же, ф. 1131, оп. 1, спр. 2, арк. 95, 106, 146, 148, 235.
- ³⁹ Підраховано автором за: ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 2.
- ⁴⁰ ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 69, арк. 23.
- ⁴¹ Там же, спр. 32, арк. 18 зв.
- ⁴² Огієнко І. Рятуння України. — С. 32-33; ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 19, арк. 55 зв. — 57.
- ⁴³ Огієнко І. Рятуння України. — С. 27—28.